

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Klasatorpet

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en brätugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

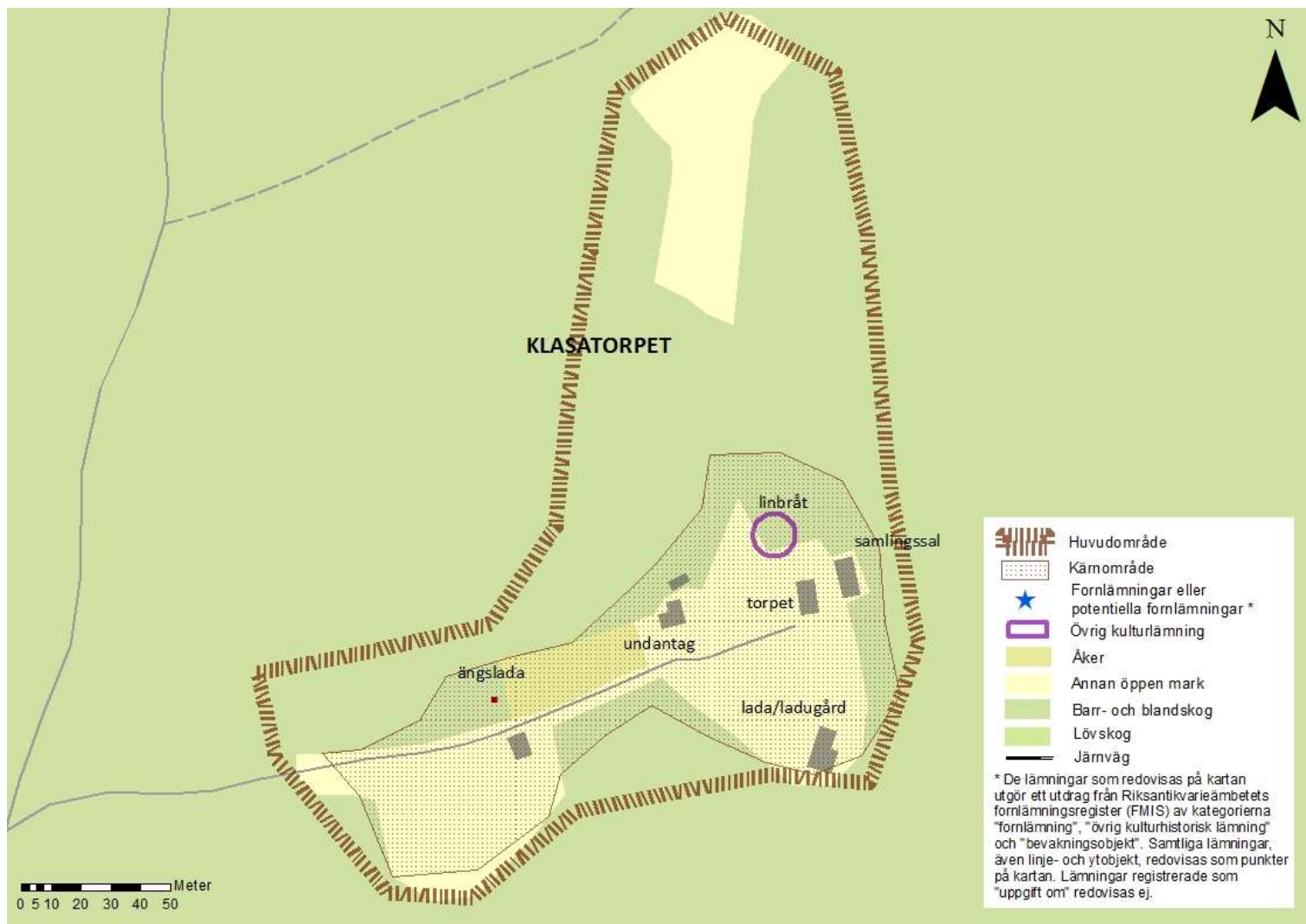
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

KLASATORPET

Klass 1

Skogslandets jordbruk: Torpmiljö med koppling till prästgården, idag med ålderdomliga byggnader och bevarad linugn/bråtuugn (lingrav) (stensatt grop).

Övriga berättelser: Kopplingen till Vilhelm Moberg och inspelningen av Troells film Utvandrarna. Mycket starkt lokalthistoriskt värde och symbol för 1800-talets stora utvandring i socknen.

Klasatorpet är en delvis bevarad, delvis rekonstruerad, torpmiljö som fungerar som besöksmål. Platsen blev känd i slutet av 1960-talet i och med inspelningen av Jan Troells film Utvandrarna, baserad på Vilhelm Mobergs romanserie ¹. Klasatorpet har tack vare denna inspelning ännu efter nästan 50 år en attraktionskraft och en stadig ström av besökare under sommarmånaderna.

¹ Vilhelm Moberg lär ha varit positiv till valet av Klasatorpet att gestalta Korpamoen. Hans enda kommentaren var att det kunde varit lite stenigare. Om själva filminspelningen kan man läsa i ett särtryck, Klasatorpet, Träskoposten 2009.

Beskrivning

Bostadshuset (1804) står kvar i ursprungligt läge. Det förändrades dock i samband med filminspelningen (1968), då panelen togs av, fasaderna målades gråa och taket belades med torv. Det lilla undantagshuset (1890-talet?) "återställdes" också genom att panelen gråmålades med mera. Torpets ladugård är ganska stor för att vara torparladugård, traditionellt byggd i skiftesverk och med vasstak. Till den äldre miljön hör även en lingrop, kantad med sten, vilken användes för att torka lin. Från filminspelningens epok finns en nybyggd "lada" med vasstak, som fungerar som en samlingssal, ett nybyggt "utedass" och en entrébyggnad i stil som en linbasta. Till denna epok hör även en hitflyttad liten timrad ängslada samt en nyanlagd "örtagård". Sommartid befolkas torpmiljön inte bara av besökare utan också av grisar, höns och får.

Torpets namn kommer ifrån en avskedad ryttare med namnet Klase som under en period i slutet av 1700-talet bebodde torpet. Enligt en husförhörslängd från 1827 kallas torpet då Klåckaremålen. Detta kom sig av att klockaren i Långasjö församling, Abraham Abrahamsson, bodde på Klasatorpet med familjen under en period ². Den fungerade då som kyrkans tjänstebostad. Den egentliga torparperioden inleddes 1851 då en Magnus Andersson och Helena Magnusdotter tillträdde ³. Namnet Klasatorpet har använts sedan dess. Torpet förblev i kyrkans ägo. Den lilla undantagsstugan byggde Magnus Andersson själv, med timmer från kyrkans skogar, då han blivit gammal och sonen tog över driften. De gamla föräldrarna flyttade in med en ogift dotter, Hilda, som bodde ensam kvar i stugan till sin egen död 1926. Efter familjen Andersson blev Josef Svensson och Matilda torpare här. Deras äldste son, John Josefsson, övertog torpet 1949. När han sade upp kontraktet 1953 lades jordbruket ner. Huset hade några olika hyresgäster tills de lämnades öde.

Den öppna inägomarken, det vill säga de små åkrarna och ängsmarken som ligger närmast husen, finns kvar i dag i ungefär samma omfattning som på 1800-talet ⁴. De gamla åkrarna betas sommartid, och hålls på så sätt öppna. Norr om torpet finns rester av en lite s.k. lycka i skogen, som är en före detta svedjeåker. Moderna tillägg som utförts i gammal stil är trädgårdsgårdar som finns runt vissa gamla åkrar och den nya örtagården mitt i torpmiljön.

Det kulturhistoriska värdet grundar sig främst på kopplingen till av Jan Troells film *Utvandrarna*, baserad på Vilhelm Mobergs romanserie. Klasatorpet har kommit att få mycket stor betydelse lokalt i Långasjö som en symbol för och en fysisk plats som kan relateras till den stora mängd utvandrare som flyttade från Långsjö socken under 1800-talet. Notera dock att i boken bor inte Karl-Oskar och Kristina på ett torp utan ett litet hemman, som detta ska föreställa i filmen.

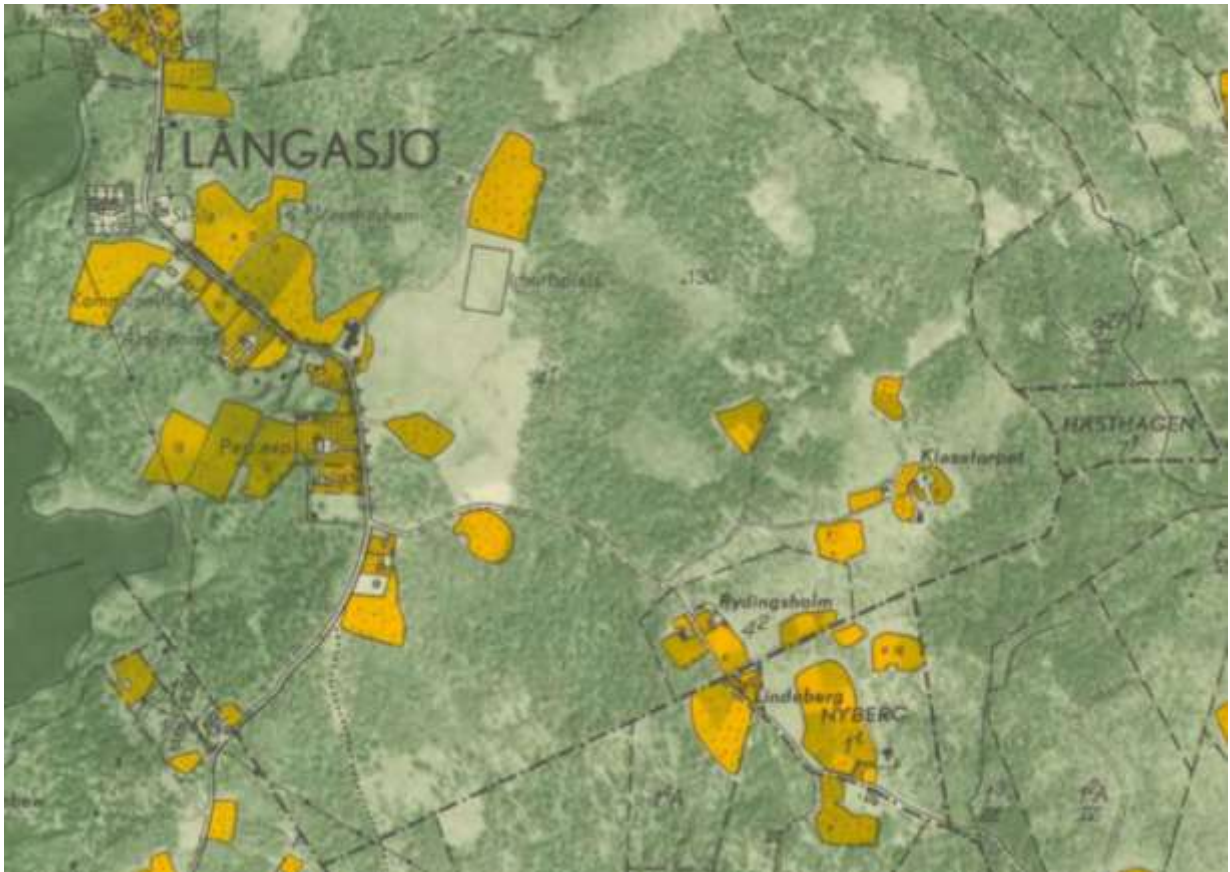
2 1836 flyttade klockarefamiljen därifrån, till en gård i Långasjö by. Klockarens dotter Beata gifte sig med Carl Abrahamsson från Sibbahult. De övertog gården i Långasjö 1850. Tydligt var de inte nöjda med detta, för denna familj blir de första långasjöemigranterna! Deras levnadshistoria finns att läsa i En smålandssocken emigrerar.

3 Under deras tid föddes nio barn här, varav tre dog i späd ålder.

4 Tack vare att kyrkbyn mättes upp och en karta ritades över marker och hus 1698 vet vi att platsen där Klasatorpet finns idag var ett inhägnat område med starrgräs, det vill säga blöt ängsmark. En ängslada fanns också utritad här redan då. Kartan från 1825 visar

Vilhelm Moberg valdes i Sverige till 1900-talets störste författare, så kopplingen till hans största verk Utvandrarna (serien) är tydlig. Torpmiljön har också ett kulturhistoriskt värde då man här kan uppleva en ålderdomlig helhetsmiljö. Byggnaderna är visserligen förändrade i samband med filminspelningen, men har ett byggnadshistoriskt värde eftersom många ursprungliga byggnadsdetaljer finns bevarade.

Det finns inga kända registrerade fornlämningar inom området. Grunden efter linugnen skulle dock kunna vara äldre än 1850, men detta är inte bekräftat.

Utsnitt ur ekonomiska kartan från cirka 1940. Här syns att torpet ligger på prästgårdens utmark.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Torpmiljö med olika sorters byggnader för olika funktioner. Ursprungliga byggnadsdetaljer.
- Lin-ugnen / -gropen (bråtu gn).
- Äldre, grusbelagd väg. Stenmurar i vägmiljön.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar och hamlade träd. Öppenheten och ägoindelningarna.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Klasatorpet utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Klasatorpet är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefullt bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om. En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök
Gård och by i Långasjö socken
Träskoposten nr 2- 2010 och särtryck 2009.

Träsekon är symbol för hela socknen (eftersom kartan har formen av träsko). Entrébygganden till höger.

Den öppna betade fd åkermarken hålls öppen och bidrar till det ljusa intrycket på väg in till torpet.

Vackert odlingslandskap kring Klasatorpet, med en hitflyttad ängslada (madhus).

Torpet rakt fram och undantagshuset till vänster.

En del ålderdomliga jordbruksmetoder hålls vid liv (undantagshuset).

Torpet har ursprungliga byggnadsdetaljer som dörrar och fönster.

Torpet före filminspelningen.

Ladugården med wasstak.

Samlingslokalen har fått formen av en ekonomibyggnad med wasstak. Kaniner och grisar finns här under somrarna.

Den bevarade stensatta gropen som användes för torkning av lin (räcket runt är ett sentida skydd)

